

# میرداماد

(مؤسس حکمت یمانی)

■ تالیف  
علی اوجبی

www.ketab.ir

سرشناسه: اوجیبی، علی، ۱۳۴۳ -  
عنوان و نام پدیدآور: میرداماد: مؤسس حکمت یمانی  
مشخصات نشر: تهران: انتشارات وایا، ۱۳۹۴.  
مشخصات ظاهری: ۲۴۵ ص: ۵/۱۴ - ۵/۲۱ س م.  
ثروت: وایا ۱۴ مشامیر ۱.  
شابک: ۹۵۶۷۳-۶۰۰-۹۷۸-۱۶۰۰۰ ریال  
هویت فهرست نویسی: نیایا  
یادداشت کتابخانه: ص ۲۴۴ - ۲۵۴ مجتنب به صورت زیر نویس  
یادداشت نمایه  
موضوع: میرداماد، محمدباقر بن محمد، ۱۰۴۱ ق  
موضوع: فیلسوفان اسلامی - سؤالاتنامه  
شناسه افزوده: وایا  
رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ م ۸۶ الف/۱۱۶۱ BBR  
رده بندی دیویی: ۱۸۹۷

■ عنوان: میرداماد (مؤسس حکمت یمانی)

■ تالیف: علی اوجیبی  
■ طراح: حسن کریم زاده  
■ ناظر چاپ و امور فنی: انوشه صادقی آزاد  
■ صفحه آرا: رضا علی محمدی  
■ ناشر: وایا  
■ شابک: ۹۵۶۷۳-۶۰۰-۹۷۸-۳-۱  
■ نوبت چاپ: اول / پاییز ۱۳۹۴  
■ شمارگان: ۱۰۰۰  
■ بها: ۱۶۰۰۰  
■ چاپخانه: نقره آبن  
■ آدرس الکترونیکی: [vaya.pub@gmail.com](mailto:vaya.pub@gmail.com)

## فهرست مطالب

|                                                               |    |
|---------------------------------------------------------------|----|
| پیشگفتار                                                      | ۹  |
| مقدمه                                                         | ۱۳ |
| فصل اول: دورنمایی از فضای سیاسی اجتماعی و فرهنگی عصر میرداماد | ۱۷ |
| فصل دوم: از تولد تا حضور                                      | ۳۳ |
| ۱. دورنمایی از سرگذشت میرداماد                                | ۳۵ |
| ۲. میرداماد به روایت اشکوری                                   | ۴۵ |
| فصل سوم: میرداماد از نگاه دیگران                              | ۶۹ |
| ۱. میرداماد از نگاه میر سید احمد علوی                         | ۷۱ |
| ۲. میرداماد از نگاه ملاصدرا                                   | ۷۵ |
| ۱) قسمتی از اجازه‌نامهٔ روایی صدر                             | ۷۶ |
| ۲) فرازهایی از یکی از نامه‌های صدر به میر                     | ۷۶ |
| ۳) بخشی از یکی دیگر از نامه‌های صدر به میر                    | ۷۸ |
| ۳. میرداماد از نگاه عبدالرزاق لاهیجی                          | ۷۹ |

|     |                                          |
|-----|------------------------------------------|
| ۹۰  | ۴. میرداماد از نگاه زلالی خوانساری       |
| ۹۷  | <b>فصل چهارم: آرا و اندیشه‌های فلسفی</b> |
| ۹۹  | ۱. نظام فلسفی میرداماد (= حکمت یمانی)    |
| ۱۱۳ | ۲. آرا و اندیشه‌ها                       |
| ۱۱۳ | الف. حدوث دهری                           |
| ۱۲۲ | ب. مسئله بداء                            |
| ۱۲۳ | ج. مسئله جبر و اختیار                    |
| ۱۲۸ | د. اصالت ماهیت                           |
| ۱۳۱ | ه. مقولات عشر                            |
| ۱۳۶ | و. نظریه وحدت حمل                        |
| ۱۳۷ | ز. پیدایش کثرت از وحدت                   |
| ۱۳۸ | ح. اقلیم هشتم                            |
| ۱۳۹ | ط. مراتب هستی                            |
| ۱۴۰ | ی. نقش تمثیلی حروف و اعداد               |
| ۱۴۳ | <b>فصل پنجم: دیگر ویژگیهای میرداماد</b>  |
| ۱۴۵ | ۱. نثر و شیوه نگارش                      |
| ۱۵۱ | ۲. طهارت، صفای باطنی و کمالات روحی       |
| ۱۵۸ | ۳. جامعیت                                |
| ۱۶۰ | ۴. حضور سیاسی                            |
| ۱۶۵ | ۵. قریحه شعرسرایی                        |
| ۱۶۹ | <b>فصل ششم: آثار و نوشته‌ها</b>          |

## فهرست مطالب / ۷

|                                |     |
|--------------------------------|-----|
| الف. کتابها و رساله‌ها .....   | ۱۷۲ |
| ب. شروح، حواشی و تعلیقات ..... | ۲۰۲ |
| ج. نامه‌ها و مکاتیب‌ها .....   | ۲۰۶ |
| د. اجازه‌ها و تقریظ‌ها .....   | ۲۱۳ |
| نمایه‌ها .....                 | ۲۱۷ |
| ۱. آیات .....                  | ۲۱۹ |
| ۲. روایات .....                | ۲۲۰ |
| ۳. اشعار .....                 | ۲۲۰ |
| ۴. کسان .....                  | ۲۲۶ |
| ۵. گروه‌ها .....               | ۲۳۳ |
| ۶. جای‌ها .....                | ۲۳۶ |
| ۷. کتابها .....                | ۲۳۷ |
| ۸. منابع و مآخذ .....          | ۲۴۵ |

## پیشگفتار

حدود ۱۸ سال پیش در اواخر سال ۷۶ خورشیدی، این توفیق را یافتم که یکی از مهمترین آثار حکیم الهی، میر محمد باقر داماد استرآبادی، بنیانگذار حکمت یمانی، یعنی تقویم الایمان را به همراه شرح ارزشمند آن با نام کشف الحقائق اثر وارث معنوی او، میر سید احمد علوی، به ضمیمه حواشی ملا علی نوری در اختیار دوستان فلسفه و حکمت پژوهان قرار دهم که از سوی بسیاری از اساتید فلسفه نیز اخیراً در دومین دوره جشنواره فارابی مورد تقدیر قرار گرفت.

تا آن زمان تنها یکی از آثار میر داماد موسوم به القیاسات به شیوه انتقادی و علمی تصحیح شده بود و جالب اینکه با انتشار همان اثر، توجه بسیاری از اندیشمندان داخل و خارج به سوی اندیشه‌های این متفکر ژرف‌اندیش جلب شد.

با انتشار تقویم الایمان که بر خلاف القیاسات حاوی مهمترین دیدگاههای

وی می‌باشد و از جمله آثاری است که میر به تدریس آن اشتغال داشته و برخی از نظریات و استدلالهای خود را تنها در این اثر به یادگار گذاشته، خوشبختانه برخی از زوایای فکری این حکیم الهی بیشتر روشن شد و بیش از پیش نگاهها را به سوی خود معطوف داشت.

مقدمه مفصل نگارنده نیز که تنها دورنمایی از احوال و آرای وی به شمار می‌آید، متأسفانه به دلیل نبود منابع و تکنگاری در این زمینه، مورد لطف قرار گرفت و برخی از دوستان و اساتید اصرار داشتند تا به عنوان اثری مستقل منتشر شود.

پس از درگیری طولانی علی رغم میل باطنی خواسته‌شان را اجابت کردم. اما اعتراف و انعان دارم که این پژوهش تنها مدخل و مقدمه‌ای برای آشنایی دانشجویان فلسفه با حکمت یمانی میر است. زیرا:

اولاً: ارائه تفسیری جامع از نظام فلسفی میر منوط به آن است که دیگر آثار مهم وی نیز منتشر شده و در اختیار قرار گیرد.

ثانیاً: تبیین و ترسیم دیدگاههای عمیق فیلسوف دشوارنویسی چون میرداماد، توانمندیهای خاصی را می‌طلبد که به طور قطع فراتر از بضاعت اندک نگارنده است.

در هر صورت، آنچه پیش رو دارید، در اصل همان مقدمه تقویم الایمان است که در سال ۱۳۷۶ از سوی مؤسسه مطالعات اسلامی و مؤسسه اندیشه و تمدن اسلامی زیر نظر دکتر مهدی محقق و دکتر سید محمد

نقیب العطاس و با همکاری مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب منتشر گردید؛ اما اینک با تغییراتی در ترتیب مباحث، حذف برخی مطالب و افزوده‌هایی در مبحث آرا و اندیشه‌های میر داماد و اصلاح کتاب‌شناسی به پیشگاه علاقه‌مندان به مباحث فلسفی تقدیم می‌شود.

آبان سال ۱۳۹۴ خورشیدی

نیازمند رحمت پروردگار غنی

علی اوجبی

تهران / یوسف‌آباد

www.ketab.ir

## مقدمه

با مطالعه و کاوش در تاریخ فلسفه و سرگذشت پندآموز اصحاب معرفت، باید بر خود بیاییم. زیرا اندیشمندان و فیلسوفان ایرانی چه پیش از اسلام و چه پس از آن در قله‌های اندیشه و معرفت قرار داشته‌اند. فیلسوفان و حکیمان مثاله ایرانی هم به خوبی از دستاوردهای رقیبان یونانی خود بهره می‌بردند و هم در ارائه نظریه‌ها و رهیافتهای نوین و جهانشمول فلسفی توانا بودند.

از آغاز پیدایش فلسفه اسلامی از سوی فارابی تا اوج شکوفایی آن در قالب حکمت متعالیه<sup>۱</sup> صدرایی، شاهد فراز و نشیبهای فراوانی بوده‌ایم. نقاط اوج جریان فلسفه اسلامی، چهار رهیافت و نظام فلسفی: سینوی، اشراقی، یمانی و صدرایی<sup>۲</sup> است؛ و فاصله زمانی میان ظهور هر

---

1. transcendent theosophy.

۲. منظور مکاتب فلسفی است که ابن سینا، شیخ شهاب‌الدین سهروردی، میرداماد و صدرالمائیهین شیرازی نمایندگانشان می‌باشند.

یک تا پیدایش دیگری نقاط حسیض و فرود جریان یاد شده است. اما از یک منظر بیرونی، نوعی وحدت ذاتی میان تمامی رویکردهای فلسفه اسلامی وجود دارد. گویا تمامی آنها همچون حلقه‌های زنجیر به هم پیوسته در یک حرکت جوهری اشتدادی (رو به جلو)، پله پله مدارج کمال و بالندگی را طی کرده‌اند. البته در این فرایند رو به رشد نباید نقش تعارضها و چالشهای متکلمان اشعری و خردستیزیهای صوفیانه محمد غوالی و تشکیکهای بنیان‌کن متفکرانی چون امام فخر رازی را نادیده گرفت.

با این چشم‌انداز، برای دستیابی به نگرشی درست نسبت به ماهیت و چیستی فلسفه اسلامی باید اطلاعات کافی و مستند از تمامی مراحل سیر تکاملی این حوزه معرفتی در اختیار داشت. اما متأسفانه فرازهایی از تاریخ فلسفه ما در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته و نیازمند پژوهشهای جدی می‌باشد. یکی از حلقه‌های مفقوده و نقطه‌های تاریک، حکمت یمانی میرداماد است.

این پژوهش تلاشی مقدماتی در راستای به تصویر کشیدن آراء، اندیشه‌ها و نظام فلسفی میرداماد است که در قالب شش فصل ارائه می‌شود:

۱. دورنمایی از فضای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عصر میرداماد
۲. از تولد تا حضور: شامل مباحثی درباره نشو و نما، شرح حال، تحصیلات و جزئیات زندگی میر می‌باشد.

۳. میرداماد از نگاه دیگران: بیانگر دیدگاههای سه تن از شاگردان میر - یعنی ملاصدرای شیرازی، میر سید احمد علوی و زلالی خوانساری - و فیاض لاهیجی درباره او است.
۴. آرا و اندیشه‌های فلسفی: اختصاص به تبیین ماهیت حکمت یمانی و نیز ابداعات و آرای ویژه میر دارد.
۵. دیگر ویژگیهای میرداماد: در این بخش به نشر نوشته‌ها، جامعیت، طهارت باطنی، حضور در صحنه‌های سیاسی و قریحه شعرسرایی میر پرداخته می‌شود.
۶. آثار و نوشته‌ها: فهرستی تفصیلی از نوشته‌های میر به همراه معرفی چاپها و نسخه‌های خطی موجود از آنهاست.